

KRONIKA TJEDNA

Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu je i ove godine održao Teološko-pastoralni tjedan za svećenike, i to 25. do 28. siječnja 1977. godine. Bio je to 17. Teološko-pastoralni tjedan za svećenike. Ovogodišnji je Tjedan bio posvećen temi »Savjest — jezgra i svetište čovjeka« (GS 16). Za ovogodišnji je Tjedan bilo predloženo više tema, ali je na kraju bila izabrana ova o savjesti, jer je ona u stanovitoj povezanosti s temom lanjskogodišnjeg Tjedna (o grijehu i o oslobođenju). Tema je, kako se vidjelo iz veoma velikog odaziva svećenika a i iz ankete koju smo ove godine među sudionicima sproveli, veoma uspjela. Svi su njome bili veoma zadovoljni. Bio je to veoma sretan izbor.

Rad Tjedna odvijao se kao i lanjske godine: predavači su ispredavali svoja predavanja, a sudionici su izneseno u predavanjima nastojali promisliti i razraditi u raspravama koje su bile upriličene u manjim skupinama što su ih vodili iskusni voditelji grupa. Ove godine smo u svaku grupu dali i po jednog stručnjaka teologa da bi rasprava mogla biti učinkovitija i plodnija. Većina sudionika je bila predavanjima zadovoljna. Predavanja su im pružila nove spoznaje i omogućila im stare produbiti i nanovo ih osvjetliti. Oni pak koji su aktivno radili u radnim skupinama — bilo ih je oko 250 — veoma su zadovoljni radom u radnim grupama. Mnogi su u anketi priznali da im taj rad u grupi mnogo pomaže, da im otvara nove vidike, da im pomaže znati razgovarati s drugim, znati raspravljati, znati drugog slušati. A sve je to za dušobrižnika u dušobrižničkom radu veoma važno.

Moramo naglasiti da je ove godine bio gotovo rekordan broj posjetilaca. I još jedno: kroz sva četiri dana dvorana je bila puna sudionika; čak je i četvrtog dana za vrijeme plenarne diskusije dvorana bila ispunjena sudionicima. To je nas organizatore Tjedna ne samo obradovalo nego nam je dalo podstreka za daljnje dinamičnije organiziranje Tjedna. Spomenuli smo usput anketu. Anketu smo, istina, na brzinu sproveli, ali smo iz nje saznali veoma mnogo. Saznali smo što sudionici misle o našim Tjednima, o organizaciji Tjedna, o predavanjima i o radnim grupama, o rekreativnim večerama i o mnogočemu drugome. Saznali smo što bi prema mišljenju sudionika trebalo promijeniti. Nastojat ćemo želje ostvariti.

Našu sredinu su počastili svojom prisutnošću mnogi biskupi i nadbiskupi. Osobito želimo istaknuti nazočnost našeg nadbiskupa i Velikog kancelara Fakulteta Mons. Franje Kuharića koji je pažljivo i brižno pratio rad Tjedna od početka do kraja. Uz njega su bili, stalno ili samo prigodno, Mons. Frane Franić, Mons. Josip Pavličić, Mons. Mario Oblak, Mons. Josip Arnerić, Mons. Karmelo Zazinović, Mons. Josip Lah, Mons. Celestin Bezmalinović, Mons. Joakim Segedi, Mons. Ćiril Kos, Mons. Mijo Škvorc. U našoj

su sredini bili zatim i predstavnici Prvostolnog kaptola zagrebačkog, predstavnici mnogih redova i kongregacija. Od predstavnika ostalih kršćanskih zajednica bili su samo Mg. teol. Peter Kuzmić u ime Pentekostalne crkvene zajednice, a u ime islamske vjerske zajednice bio je Ševko Omerbašić.

Dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta Dr. Tomislav Šagi-Bunić pozvao je na rad Tjedna i novog nuncija Svete Stolice u Beogradu Mons. Michele Cecchini. On nije mogao doći na rad Tjedna, ali nam je telegramom izrazio najbolje želje za sretan uspjeh u radu Tjedna.

Euharistijsko slavlje bilo je sastavni dio našeg rada. Prvi je dan euharistijsko slavlje predvodio Mons. Franjo Kuharić i održao pri tom homiliju, drugi dan Mons Karmelo Zazinović a treći dan Mons. Ćiril Kos. Homilije donosimo u Zborniku.

Četvrti dan, neposredno prije plenarne diskusije, bilo je još nekoliko predavanja, kratkih referata, o temama koje u predavanjima nisu bile obrađene. Dr. Anton Benveniste je govorio o savjesti u odgoju, Dr. Velimir Valjan o situacijama i savjesti, Dr. Marijan Biškup o normi savjesti, a Dr. Marko Oršolić o savjesti iz marksističke perspektive. Ta kratka predavanja donesena su u Zborniku.

Rad Tjedna se odvijao po ovom rasporedu

PRVI DAN: 25. siječnja

- 8,30** Otvaranje Tjedna: dekan Dr. Tomislav Šagi-Bunić
Eventualni pozdravi gostiju Tjedna.
Savjest u učenju moralista — Dr. Marijan Valković
- 10,30** Savjest u nauci Drugog vatikanskog sabora — Dr. Ivan Fuček
Savjest i krivnja u psihološkoj perspektivi — Jakov Jukić
- 12,00** Koncelebracija
- 15,30** Savjest u napetosti između pojedinca i društva — Dr. Vjekoslav Bajsić
- 16,30** Uputstva za rad u radnim grupama.

DRUGI DAN: 26. siječnja

- 8,30** Savjest — sloboda — zakon — Dr. Josip Turčinović
Savjest i autoritet — Dr. Marin Srakić
- 10,15** Rad po radnim grupama
- 12,00** Koncelebracija
- 15,30** Savjest u suvremenoj književnosti — Dr. Drago Šimundža
- 16,30** Rad po radnim grupama

TREĆI DAN: 27. siječnja

- 8,30** Savjest u Svetom pismu — Dr. Bonaventura Duda
Savjest i sakrament pokore — Dr. Šimun Šipić
- 10,15** Rad po radnim grupama
- 12,00** Koncelebracija
- 15,30** Rad po radnim grupama
- 17,00** Izvještaj o radu po radnim grupama (za sve u velikoj dvorani)

ČETVRTI DAN: 28. siječnja

- 8,30** Dopunski prilozi na temu Tjedna. Plenarna diskusija
- 12,15** Završetak Tjedna: zaključna riječ dekana Dr. Tomislava Šagi-Bunić

IZVJEŠTAJI RADNIH GRUPA

PRVA RADNA SKUPINA

Animator: Dr. Anton Benvin. Stručnjak: Dr. Marin Srakić. Zapisničar: fra Ferdo Vlašić. Sudionika 14.

Sudionici skupine bili su i redovnici i dijecezanski svećenici iz raznih krajeva naše domovine.

1. Na prvom sastanku svaki je sudionik predložio temu za obradu. Evo ih uglavnom: Psihološki vid savjesti, Ispravnost savjesti kod kršćana, Utjecaj kršćanske zajednice na formiranje savjesti, Utjecaj skupine na individualnu savjest, Savjest u liturgiji, Utjecaj »jakih« na savjest »slabih« i slično.

Složili smo se da od predloženih tema obrađujemo na prvom mjestu Formiranje savjesti.

Evo rezultata naše rasprave:

U starijim udžbenicima savjest se većinom definirala kao sud o moralnosti konkretnog ljudskog djela ili se shvaćala kao sposobnost po kojoj se odlučujemo za svoje čine (njihov moralni vid) = synderesis.

Danas kao da prevladava shvaćanje da je savjest u neku ruku sam čovjek, čovjek pozvan da ostvari sebe. Nametnulo se pitanje odnosa duše prema savjesti. Nakon pretresa problema došlo se do uvida: naš »ja« kao nosilac naših čina ostaje isti, ali se osoba (a to je celovit čovjek) različito oblikuje, u mjeri kako se oblikuje savjest. To se oblikovanje događa kada čovjek osjeti da je pred izborom ili pred pozivom, pri čemu izabiranje ističe u prvom redu čin njegove svijesti i slobode, a poziv ističe inicijativu nekoga drugoga (ili Drugoga).

Ako čovjeka smatramo gotovim, onda se može reći savjest = čovjek; ali treba točnije reći: čovjek u nastajanju i ostvarivanju svog poziva.

Rečeno je da se nekad govorilo da je savjest jednostavno »glas Božji«. Moglo bi se reći da ona jest »glas Božji«, ali ga ponekad čovjek ne čuje sasvim jasno nego tek kao jeku (iz neznanja, utjecaja drugih ili lošeg odgoja i dr.).

Savjest je moć čovjekova. Ili ona je čovjek ukoliko sa sviješću zauzima svoj stav prema dobru. Čovjekova savjest to više raste što je zrelije njegovo zauzimanje stava.

2. Na drugom sastanku sudionici su nastavili temu o oblikovanju savjesti. Pala su dva prijedloga s obzirom na daljnji tijek rada, dvije teme:

1. Buđenje (oblikovanje) savjesti od djetinjstva do kraja
2. Oblikovanje osobne savjesti u ovom trenutku.

Mišljenja su bila razdijeljena pa smo se odlučili većinom glasova za drugu temu: »Naša svećenička savjest u ovom trenutku«.

Istaknuto je da se osobno savjest oblikuje po onome kako je spremna prihvaćati i »novine« izvana. Ali s time da to usvajanje ne bude nekritično, nego je osobito danas važno da ih svatko odvagne, da im iznalazi smisao, dajući stalno sebi račun o sebi. Tu su mogući sukobi i napetosti u savjesti. Irenizam pod svaku cijenu može biti opasan, nekada ga se moramo bojati. Crkva ponekad ne može izbjeći sukobe. Sukobi iziskuju razjašnjavanja i traženje ispravnih rješenja, rast prema većoj istini i ljubavi.

Ustanovljeno je kako se sukobi najčešće u sadašnjoj Crkvi rađaju na crti: osobna savjest — službeni autoritet. Čovjeku je nekad teško pristati svojom savješću uz stav autoriteta. Što ga pri tom koči? Koče ga njegove ustaljene navike (habitusi), a često i način kako autoritet istupa (na pr. autoritativno ili anarhički). A što ga pri tom pomaže? Pomaže ga pravi nastup autoriteta (na pr. demokratski), zatim samokontrola ili provjeravanje samog sebe i povoljan utjecaj uže zajednice (team). U našim redovima sukobi su ponekad uvjetovani time što su nečije savjesti oblikovane odviše kruto.

Ta se krutost mnogo puta upire u načelnost i racionalnost stavova. Pri čemu se lako potiskuje afektivna strana čovjekova, a time otežava sklad i cjelovitost osobe i Crkve.

Osim toga neki svećenici su u nekim stvarima jako savjesni, a u nekim drugim, ne manje važnim, skoro neodgovorni, što ukazuje na necjelovitost i podijeljenost ličnosti-čovjeka, kao da živi na dva kolosjeka.

3. Na prijedlog da se u raspravi izlažu osobne teškoće i problemi radije nego općenito gledanje na sukob savjesti iznesen je konkretni pastoralni slučaj župnika-redovnika koji djeluje zajedno s 4 pomoćnika od kojih ni jedan ne dobiva od nadležnog mjesnog Ordinarija potrebne jurisdikcije. Župnik je u neprilici što da čini: da li uvažiti tu činjenicu i obavljati pastoralni posao sam na štetu dobra vjernika ili uvažavajući potrebe duša služiti se njihovom svećeničkom suradnjom na uštrb poštivanja službenog autoriteta? Premda se radi o sasvim konkretnom čovjeku i konkretnoj crkvenoj situaciji, taj je slučaj savjesti iznio na vidjelo vrlo složenu situaciju u dotičnoj crkvenoj pokrajini.

Uspostavilo se da su u napetosti ne samo savjesti pojedinačnih osoba nego i savjesti skupina kojima one pripadaju, a tim je zajedničkim savjestima uporište u različitoj, čini se, ekleziologiji, tako da se u zauzimanju konkretnog stava jedni priklanjaju jednom teološkom načelu, a drugi drugom.

Sa strane moralne teologije može se reći da su ponekad opći moralni zakoni za rješavanje jasni ali nedostatni. Za rješenje konkretnih slučajeva potrebno je uvažiti i princip konkretne situacije.

4. Na četvrtom radnom sastanku nadovezujući na zadnje predavanje u jutro tog dana predmet je razgovora bio: »Odgajanje savjesti u sakramentu pokore«.

Iako je u načelu sakrament pokore važan momenat u odgoju vjerničke savjesti, u praksi se svećenici vrlo često nađu u neprilikama (masovne prigodne ispovijedi, žurba, zaposlenost.) Ljudi više puta ispovijedaju naučene i usvojene obrasce, a ne sebe i svoje teškoće. Na to su iznesena iskustva iz prakse gdje su uspjesi u odgajanju savjesti pokornika mogući, ako se ulaže trajni napor u temeljitom pripremanju ljudi na sakrament pokore, počevši od djetinjstva. Važan činilac u odgajanju vjernika jest napor koji svećenik ulaže u oblikovanje vlastite savjesti promatrajući se i kao ispovjednik-odgajatelj i kao pokornik-odgajnik.

Nekad se svećenici u pastvi nađu u napetosti savjesti zbog neujednačenosti postupaka raznih dijeceza ili pokrajina. Problem odgajanja savjesti naroda, nadilazi područje pokore i drugih sakramenata, jer suočava Crkvu s problemom što da učini za svoje vjernike u najzamršenijim situacijama života.

Iako su neki nedostaci odgoja savjesti po ovom sakramentu neizbježni (npr. što još uvijek imamo »šaltersku pastvu«), mogli bi se donekle izbjeći. Formulari ispita savjesti mogu biti primjereniji i osobniji, pristup osobniji, pokora svrsishodnija. Jednom riječju treba sakramentu pristupati obnovljenim duhom trudeći se da ljudi sretnu Uskrslog Krista i dožive njegov mir i radost.

Ideal oblikovanja savjesti vjernika u pastvi jest: da oni postanu samostalni i životno zreli da se i u težim životnim prilikama znaju pozitivno i odgovorno opredijeliti za dobro u svjetlu vjere i evanđelja.

DRUGA RADNA SKUPINA

Animator: Dr. Emanuel Hoško. Stručnjak: Dr. Marijan Jurčević. Prisutni od 12 do 21 sudionika (svećenici dijecezanski, redovnički, u različitim mjestima u domovini i u inozemstvu, te 4 lajika).

Grupa je djelovala raspravljajući o mnogim pitanjima koja je izazvala osnovna tema ovog Tjedna: savjest kao jezgra i svetište čovjeka. Razgovor je istovremeno uvjetovao slobodu iznošenja vlastitih stavova i mišljenja kod sudionika i međusobno bolje upoznavanje, barem kad je riječ o pitanjima kojima su se zaokupili sudionici skupine. Prisutnost lajika unijela je osobitu svježinu u radu zbog širine njihovih iskustava, bogatstva misli i stavova.

Premda se razgovor nije kretao strogo oko tema koje su postavljala predavanja, ipak su predavanja ponudila određena saznanja. Zato je predmet razgovora u skupini bio uvjetovan osobnim pitanjima, potrebama pastoralne prakse svećenika kao i izlaganjima predavača. Teme razgovora mogu se globalno označiti ovako:

1. Uočavanje fenomena savjesti i pokušaj definicije. Nekad smo učili da je savjest glas Božji, rezonanca Boga u nama. Danas ovakvo određivanje ne zadovoljava u potpunosti, jer nam govori o nečem izvan nas, dok suvremeno gledište želi otkrivati savjest iz ljudskog iskustva, s antropološkog gledišta. Očito je takva kakva jest u pojedinca, a možda uopće ne bi bila, bez tog odnosa prema drugim ljudima. Čovjek je po svojoj biti društveno biće. Zato je nemoguće lučiti savjest kao neko samostalno žarište u pojedincu od rezultata socijalizacije na pojedincu. Čovjek upravo raste kao individuum putem oslanjanja na društvo zato i savjest ne može biti isključivo neka datost sama po sebi, nego nužno traži neki drugi pol. Zato se danas

pokušava reći da savjest nije nešto u čovjeku nego sam čovjek kao dinamička, kreativna stvarnost u odnosu prema vrednotama.

Na pitanje da li je savjest nešto objektivno ili samo subjektivno, može se dati odgovor tek vodeći računa o toj dinamičkoj i kreativnoj naravi savjesti. No, upravo ovdje sudionici uočavaju nedostatnost razjašnjenja što su ih pružili predavači zanemarujući antropološki trenutak savjesti i nedovoljno osvježivši pojmove savjesti i svijesti. Očito je da u današnjoj teologiji nije dovoljno koristiti Noldinovu definiciju savjesti, jer ona ne vodi računa o odnosnosti savjesti prema idealu, pogotovo ne o dinamičkom odnosu prema idealu. A kriza savjesti zbiva se upravo u tom odnosu. Naime: prije je ideal bio nešto fiksno, neki čvrsti poredak, neka dosadašnja gotova formulacija vrednota, a danas je stavljen naglasak na samog Krista. On je norma normans, ali taj odnos je dinamički, uvijek živ i traži trajno suobražavanje savjesti prema Kristu. Ovo suobražavanje raste u omjeru sa spoznajom i prihvaćanjem Krista.

Savjest se ne može poistovjetiti sa zakonom ni s autoritetom, ali je u odnosu s jednim i s drugim, a napose je u odnosu s Božjim autoritetom i zakonom. Savjest jednako tako nije neki kalup koji se eventualno može zamijeniti drugim kalupom. Savjest mora biti u odnosu sa slobodom i odgovornošću. Bog je u klicj usaduje u čovjeka, a početni njezin razvoj ovisi o okolini dok njezina posljednja etapa razvoja zahtijeva ozračje slobode, odgovornosti i odnos prema Kristu u vjeri i nasljedovanju.

2. Odgoj savjesti. I to je bio predmet razgovora u skupini. Prisutni su izrazili žaljenje što tome pitanju nije bilo posvećeno jedno posebno predavanje. Polazištem razgovora svi prihvatiše pretpostavku da kod djeteta postoji neko unutarnje raspoloženje prema vrednotama. Na dijete bitno utječe reagiranje prema tim vrednotama koje zapaža kod svojih roditelja pa dijete upravo prema tim reakcijama ustanovljuje što je dobro a što je loše. Tek kasnije dijete oblikuje svoj osobni stav ugrađujući reakcije drugih činilaca socijalizacije i svoja vlastita saznanja kao i iskustva.

3. Slijedeće pitanje koje je osobito zaokupilo pažnju sudionika bijaše pitanje oslobođenja savjesti. Početni je, čini se, dojam kod sudionika Tjedna bio da se želi ukazati kako oni sami trebaju učiniti korak naprijed u vlastitoj savjesti, i to posebno u oslobađanju savjesti od zakona. Jednako tako je uočljivo da se suvremeni kršćani pozivaju na savjest, premda zastupaju različita mišljenja i prakse. Na ova i slična pitanja o oslobađanju savjesti sudionici smatraju da odgovor treba tražiti u odgovoru na pitanje koji lik kršćanina želimo izgraditi. Istovremeno je nužno prihvatiti samoga sebe kao odgovornu osobu koja djeluje u uvijek novim životnim okolnostima pa zato ne može stari sistem ponašanja i vrednovanja zamijeniti nekim novim sistemom koji će postati star prije negoli ga se usvoji u potpunosti. Dosadašnji razlog sigurnosti savjesti bijaše zakon a i autoritet. Danas su oni postavljeni u pitanje. No, pojedinac u tom svom razvoju i odnosu prema vlastitoj odgovornosti nije sam već je u Crkvi i upućen je prema Bogu po Kristu. Naime zakon i obveze su samo na razini pomagala u prihvatu odgovornosti, a teško da mogu pretpostavljati kakav stimulans. Stimulus može biti samo dobro, stvarna vrednota.

4. Prisustvujemo iskustveno koegzistenciji različitih savjesti pa i pokušajima da jedna savjest postane mjerilo i norma drugoj; jedna savjest nameće svoj stav drugoj. Tako nastaje pitanje da li se može vršiti kakva prisila na tuđu savjest? Kristov postupak ne pokazuje nikakve prisile na savjest

drugoga, premda su njegovi mnogi postupci i mnoge njegove riječi bile izazov za njegove suvremenike. Danas je nemoguće evangelizaciju kao ni bilo koji oblik pastoralne djelatnosti vršiti putem moralne, fizičke ili kakve druge prisile. Takav postupak nije Kristov. No ne može se nazvati prisilom odgoj savjesti niti ponuda evanđelja. Crkva je samo Kristova, ali suobličuje Kristu vjenike stupnjevito i zato je u Crkvi nužan neki pluralizam koji sam po sebi ne znači nered ili ugrožavanje jedinstva Crkve.

5. Predmet razgovora je također bilo često uočavanje podvojenosti svećenikove osobe koja se razapinje između savjesti i zakona, između savjesti i »službenog« stava. Takva podvojenost uvjetovana je i drugim razlozima, prvenstveno neriješenim odnosom između svećenika i naroda, svećenika i ostalog prezbiterija i sl. Svećenici pod diktatom svog apostolskog rada mnogo puta odbacuju propise i oslanjaju se na razboritost. Ne pribjegavaju nekoj situacijskoj etici već otkrivaju »kairos«. No uglavnom osjećaju da su heteronomno odgajani, da nisu dovoljno samostalne savjesti, da imaju potrebu tražiti sigurnost u odnosu prema Bogu, premda su navikli tražiti sigurnost u zakonu. No svijest da je zakon doista pomoć u formiranju savjesti i nadalje ostaje, ali to nije mjesto prvotne sigurnosti savjesti.

TREĆA RADNA SKUPINA

Animator: Dr. Josip Ladika. Stručnjaci: Dr. Ivan Fuček i Dr. Bonaventura Duda (zadnji dan). Zapisničar Fra Gabrijel Štokalo. Sudionika oko 25 (među njima povremeno jedan nadbiskup i dva biskupa, redovnici i dijecezanski svećenici).

Nakon upoznavanja sudionici su prešli na sržno pitanje i dali radnu definiciju savjesti: poosobljenje savjesti sastoji se u procesu prijelaza od mišljenja da je savjest neka jeka objektivnih zakona prema mišljenju o takozvanoj fundamentalnoj savjesti koja ne samo da proizlazi iz strukture same osobe nego je sama srž osobe, ono najdublje u čovjeku, svetište i jezgra čovjeka!

I. Potom je svatko postavljao pitanja koja su proizlazila kao iz teorije tako i iz prakse sudionika. Otac Fuček je odgovarao na pitanja veoma precizno i zadovoljavajuće. Svoje odgovore temeljio je na duboko shvaćenoj suvremenoj pokoncilskoj teologiji.

1. Što je prije: savjest ili zakon?

Svaki je čovjek stvoren kao transcendentno biće. Svatko prima neko nadnaravno prosvjetljenje, nadnaravnu datost (»vrhunaravni egzistencijal«) u Kristu — Logosu, prima novi princip života, postaje novo stvorenje. Možemo stoga reći da se svaki čovjek rađa kao kršćanin. Ali to treba ispravno shvatiti. Svjesni kršćani — ugrađeni u Krista sakramentom krštenja — to znaju i mogu živjeti, a drugi, i oni nekršteni, to imaju ali ne znaju da imaju pa zato tapkaju i traže. Krist-Logos jedini je od svih osnivača religija (i od svih filozofa) glasom Ljubavi, glasom Duha Svetoga »pročitao« i objavio nam sve što je u čovjeku, pa i tu njegovu transcendentnost, transcendentno određenje. Drugi su to samo djelomično učinili, pa zato imaju samo »iskru Božanske istine«, kako se izražava Sabor.

U ovako postavljenim odrednicama očito je savjest prvotna!

2. Isto se tako razjašnjava distinkcija između savjesti koja je jezgra čovjeka i slobode kojoj je subjekt voljna komponenta čovjeka.

3. Također je očito da je »Krist veći od svačije savjesti!«

4. U svojoj srži otpada i pitanje da li se savjest oblikuje ili odgaja po načelima »prirodnog zakona« ili više »iz objave«, jer se to u konačnici svodi na isto.

5. Otpada i pitanje da li postoji kršćanska savjest za razliku od općeljudske savjesti, kad je pravilno shvaćena općeljudska savjest u stvari već kršćanska.

6. Povezanost vjere i morala, vjere i savjesti možemo u potpunosti shvatiti tek ako vjeru shvatimo ne samo kao intelektualno i voljno prihvaćanje sistema vjerskih istina nego kao ukorjenjenje, ucjepljenje, usidrenje u Boga.

II. Osvjetljavali smo, pod pastoralnim vidom, i pitanja iz pastoralne prakse:

1. Da li i kako osvješćivati ljude »krive savjesti«? Tu treba razlikovati da li se radi »de conscientia invincibiliter erronea« ili samo »vincibiliter«, odnosno u kojoj mjeri postoji »bona fides«. Pri tome treba imati pastoralne mudrosti i strpljenja i omogućiti pluralizam savjesti.

2. Kako prikazivati djeci i odraslima istočni grijeh a da se ne bi pojavio kompleks krivnje (predavanje gosp. Jukića) ili pak krivo poimanje prenošenja istočnog grijeha. Svećenik-vjeroučitelj u svezi »istočnog grijeha« mora biti obaviješten i razumno govoriti o »manjku« milosti a ne o »krivnji«. Uostalom ljudi i ne osjećaju »istočni grijeh« kao osobnu krivnju.

3. U kojim granicama svećenik-župnik ima dužnost i pravo bdjeti nad vjerskim tiskom? To je pitanje bilo postavljeno sa strane dušobrižnika zabrinutog za svoje stado; no postupak može imati i vid supstituiranja savjesti ili može graničiti s manipuliranjem i nametanjem svojih a ne Kristovih normi morala vjernicima.

Drugi dan ujutro sudionici radne skupine najprije su obnovili ono što je bilo jučer izneseno. Uočili su potrebu da svi moraju odgajati svoju savjest, poštivati strukture svakog čovjeka i pomagati drugima odgajati savjest. Zatim se govorilo o odnosu zakona i savjesti, o zakonu kao objektiviranoj savjesti, ali u Ljubavi, to jest u osobi Duha Svetoga, i o savjesti kao interioriziranom zakonu. Savjest nam konkretizira što hic et nunc činiti a što izbjeđavati. Govorilo se osobito o pozitivnim ljudskim zakonima koji su situacijski, to jest interpretiraju u određenim situacijama naravni i pozitivni Božji zakon i tako pomažu savjestima. Kad se situacija promjeni, moraju se promijeniti i ti ljudski pozitivni zakoni. Tragična opasnost nastaje kad se pozitivni ljudski zakoni ovjekovječe, apsolutiziraju i u praksi gotovo zamijene Božji zakon. Protiv takve opasnosti bio je Isus Krist i Sv. Pavao. Isus Krist je bio za slobodu djece Božje.

Postoji još i opasnost da se zakon Božji (lex divina) shvati odviše (ili samo) filozofski a nedovoljno teološki to jest nedovoljno kao zakon ljubavi!

Popodne sudionici su postavili pitanje: kako poštivajući savjest pojedinca odgajati savjesti pojedinca i zajednice, da bi svatko imao iskustvo vjere.

U okviru odgovora na ovo pitanje postavilo se najprije problem ispovijedanja i odgajanja savjesti male djece prigodom prve pričesti. Važno je djecu pravilno naučiti i pravilno usmjeriti! Govorilo se u okviru tog pitanja i o kontracepciji i o abortusu ukoliko te stvari i te kako dodiruju savjest. Sudionici su se složili da ljude treba uznemiravati i na prikladan ih način poučiti o Kristovom a ne o našem zakonu.

Postavilo se i pitanje slavljenja Dana Gospodnjega. Istaklo se da u tom pogledu treba ljudima pomoći, treba organizirati mise u izletištima, treba isticati vrijednost odmora na Dan Gospodnji. Istaklo se i potrebu neposrednog razgovora s pojedincima i malim grupama. U tu svrhu treba koristiti razne životne trenutke kao što su sklapanje ženidbe, krštenje djeteta, krizma itd.

III. Treći dan sudionici su naglasili potrebu andragogije: nitko nije dovoljno zreo ni za današnju ni za sutrašnju situaciju; treba preodgajati svoju i tuđu savjest. A to moramo činiti naglascima i pojmovima koje ljudi razumiju. Zato treba ispravljati i usavršavati naše pojmove (odatle potreba permanentnog obrazovanja!). U ispovjedaonici i izvan nje naviještati, upućivati, poticati na rast u vjeri, ali ne osuđivati tuđu savjest! Biti pun razumijevanja! Treba se čuvati pastoralnog pesimizma! Gajiti treba pastoralni optimizam. Bog pomaže naš rad! Bog djeluje i u savjestima koje mi ne dosižemo! Treba se čuvati opasnosti u koju često upadamo misleći da mi imamo sasvim odgojenu savjest, da sve znamo, da smo jači, da smo uvijek u pravu, a osuđujemo onda drugog kao slabijeg.

Razgovarali smo i o tome kako Duh Sveti odgaja Crkvu i kroz napetosti i kroz muke. Sjetismo se Jakova Mlađeg, judaiste, i Sv Pavla, apostola naroda i apostolskog sabora. Takva situacija Duha Svetoga kakva se onda zbilja, zbiva se i danas!

Na posljednjem radnom sastanku govorili smo 1. o sukobu dviju savjesti, 2. o obvezi u savjesti moljenja breviru i 3. o životu cijelog prezbiterija kao odgajatelja svećeničkih zvanja.

Ad 1: Do razrješenja sukoba dviju savjesti može se doći samo iskrenim i otvorenim razgovorom. Neka se nitko olako ne poziva na savjest, još manje na Boga! Ne smije se apsolutizirati i objektivizirati starješinska savjest niti pod posluš stavljati ono što spada na ljudsku i kršćansku ophodnju.

Ad 2: U raspravi o obvezi u savjesti moljenja breviru uočismo da moramo poštivati sve molitvene oblike, i nove i stare, te se složismo da bez molitve nema rasta u vjeri a nema ni pravilno usmjerene savjesti.

Ad 3: U razgovoru o životu prezbiterija uočismo kao veoma važno da svećenici odgajaju svoju savjest i žive po njoj kako bi na taj način mladima dali poticaj za odaziv u svećeništvo.

Na kraju ustanovismo da nam je ovaj rad u grupi svima veoma dobro došao.

ČETVRTA RADNA SKUPINA

Animator: Dr. Zdravko Slišković. Stručnjak: Dr. Vjekoslav Bajić. Zapisničar: Bogomir Zlopaša. Sudionika: 25

Sudionici ove radne skupine održali su pet radnih sastanaka. Sudionici bili su gotovo uvijek isti što je omogućilo autentičniju aktivnost i jače

sudioništvo. Sudionici su u radu nastojali nametnuti temu koja je strogo bila povezana s predavanjima. Neke su teme čak i preduhitrili.

Na prvom radnom sastanku postavljena je prva tema »Autoritet i savjest« koja je vladala gotovo na svim sastancima, vjerojatno zbog loše shvaćenog pojma »autoritet« ili zbog praktičnih životnih nesuglasica s onima koji imaju »autoritet«.

Budući da smo se u radu ograničili na metodu dijaloga, koja u sebi skoro nužno nosi kazuističko raspravljanje, toliko je pitanja postavljeno u obliku kazusa da ih je ovdje nemoguće sistematizirati. No rad u skupini mogao bi se svesti na slijedeće probleme:

1. autoritet i savjest (opterećeno zbog nerazumijevanja);
2. svećenik kao crkveni autoritet prema župskoj zajednici (pojedinačno i grupno);
3. što je savjest (pojam objektivne i subjektivne savjesti);
4. moralnost našega utjecaja na oblikovanje tuđe savjesti s posebnim osvrtnom na ateiste. Granice našeg djelovanja na tom području;
5. problemi u ispovijedi u odnosu na seksualni odgoj, odnosno predbračni i bračni seksualni neredi, gdje smo se malo duže zadržali na problemu moralne odgovornosti smanjenog nataliteta;
6. kako djelovati pastoralno na vjernike, posebno na đake na vjeronauku koji — prema njihovom iskazu i vladanju — nemaju nikakvih vjerskih problema. Naime sve im je jasno, odnosno nisu zainteresirani za vjersko;
7. zašto međusobno više ne kontaktiramo i razgovaramo o praktičnim teološkim i pastoralnim problemima? Zašto se međusobno ne otvorimo jedni drugima? Zašto među nama nema više informativnog razgovora u kojem bismo mogli naći sebe, pa makar se nalazili u velikim problemima?

Premalo razgovaramo zajedno, ili ne znamo razgovarati a tu nas ometaju emotivne neopravdane reakcije drugih.

Najviše smo se ipak zadržali na temi »autoritet i savjest« gdje često dolazi do nesuglasica. Istakli smo da autoritet ima dva značenja: »vlast« i »ugled«. Autoritet kao vlast u našem vremenu redovno postaje neautoritet. Autoritet kao ugled prosperira i ima uspjeha, jer čovjeka dobrotom, razumijevanjem i otvorenosću frapiramo.

Ispravno formirana savjest i autoritet koji odgovara služenju i razumijevanju harmonijski koegzistiraju.

Članovi radne skupine bili su vrlo aktivni i parlamentarni u razgovoru, bez nametanja i prekidanja u radu. Da je tako bilo, treba zahvaliti animatoru koji je mudro vodio članove u radu razjašnjenjem na početku rada i dobrom organizacijom, i, dakako, stručnjaku u skupini koji je studiozno, bratski i plastično odgovarao na postavljena pitanja.

PETA RADNA SKUPINA

Animator: s. Iva Čulina. Stručnjak: Dr. Velimir Valjan. Zapisničar fra Anđelko Barun. Sudionika 20.

Nakon kraćeg upoznavanja prešlo se na pitanje odabiranja teme. Prijedloga je bilo više kao npr. formiranje savjesti, kako živjeti po savjesti, svećenik odgojitelj svoje savjesti i savjesti drugih i još neki drugi prijedlozi. Sudionici su se zaustavili na temi: što je zapravo savjest i kakav je njezin odnos prema konkretnoj situaciji. Iz te teme proizišlo je pitanje: da li savjest nužno pretpostavlja Boga? I vjernik i nevjernik se slažu u bitnome, a to je da treba činiti dobro i izbjegavati zlo. Može se dalje pitati: zašto činiti dobro, ako Boga nema?

Neki su rekli da je savjest stvar odgoja. Bog se susreće sa cijelim čovjekom a ne samo s njegovom savješću. Čovjek je zapravo više definiran slobodom nego savješću. Odakle savjest u čovjeku? Ona je glas Božji u nama koji upućuje na apsolutne norme, to je zapravo Bog sam u nama. Apsolutne norme se ne iscrpljuju u generalnim zakonima. One su u zraku, ako nisu konkretizirane, određene situacijom.

Drugi dan se prešlo raspravljati o savjesti u svjetlu predavanja Dr. Josipa Turčinovića i Dr. Marina Srakića. Središnje pitanje bilo je kako pristupiti čovjeku koji nije odgojen u tradicionalnoj vjeri? Za njih je pojam »Crkva«, »vjera« i slično prazan, bez pravog sadržaja ili pak je opterećen predrasudama. Kad im se nudi izvana, ne prihvaćaju. Takvi su im pojmovi često odbojni. Ali kad im se ponudi u jednoj njima razumljivoj i pristupačnoj formi pa tako upoznaju pravi sadržaj, onda otkriju da je to u stvari ono dobro za kojim teže. Postavlja se pitanje: je li opravdano upuštati se u razbijanje tradicionalnih okvira u pojedinačnim slučajevima kako bi se postiglo pojedinačno dobro? Tu smo se razišli. Moglo bi se u tom slučaju zbuniti tradicionalne kršćane. Ipak sudionici su se složili oko ovog zaključka: novo vino u nove mjehove, a staro vino u stare mjehove.

Postavlja se nadalje pitanje: može li se govoriti o kršćanskoj savjesti, o kršćanskom moralu i slično, ili je moral jedan kojega treba kristalizirati pa onda govoriti o kristijaniziranoj savjesti.

Dosta se vremena posvetilo pitanju norme moralnosti. Rečeno je da je to konkretni čovjek i to jedincati — Isus Krist. Isticalo se da je čovjek na svojim potrebama nama norma, jer u čovjeku je nešto što nas izaziva da budemo dobri. Stoga je čovjek u svojoj biti iznad propisa — »subota je radi čovjeka a nije čovjek radi subote!« Norma djelovanja nije izvan nas nego je u nama. To je naše biće — savjest u konkretnoj situaciji gledano vremensko-prostorno. To bi bila bliža norma moralnosti, a ljubav prema Bogu i prema bližnjemu je zadnja norma moralnosti. Konkretni čovjek je definiran u rastu i stoga i nema neke završne norme, nego je i ona u rastu. Pozvani smo da rastemo do punine Kristove slijedeći svatko svoju savjest i poštujući savjest drugih.

Govorilo se i o pitanju supstituiranja savjesti. Izmijenila se mišljenja iz prakse da u ispovijedanju u tome često griješimo. Čini se da bi bio bolji put osvjetljivanje situacije kako bismo probudili savjest penitenta.

Na kraju su se sudionici osvrnuli na svoj rad. Uvjereni su da im je zajednički rad bio veoma koristan, da je značio veliko obogaćenje za svakog pojedinca. I radi ovog obogaćenja koje je grupa postigla grupa žali što se relativno malen broj svećenika uključio u rad po skupinama. Usprkos uspjesima koje smo postigli bilo je i poteškoća:

- Neki su se povlačili u pasivno slušanje, a nisu se uključivali u dijalog.
- Isto tako se pokazalo da nismo pokazivali dosta sluha za ono što su sugovornici govorili.
- Jednako tako konstatirali smo da smo bili premalo konkretni.

- Previše smo htjeli pojmovno izići na »čistac« pa smo se zbog toga premalo izrekli i susreli.
 - Istaknuto je da je rad u grupi bio otežan i time što je postojala stanovita fluktuacija ljudi. U tom bi pogledu trebala biti veća disciplina.
- S obzirom na Tjedan izreklo se nekoliko primjedbi:
- U cjelini gledano izražava se zadovoljstvo zbog učinjenog truda. Predavačima treba zahvaliti za osvježenje i stečena saznanja. Ipak
 - biblijsko je predavanje trebalo biti prvo. Time bi rad po skupinama dobio drugačije usmjerenje,
 - Liturgija je trebala biti živahnija, posebno u molitvenom dijelu i u pjevanju.

ŠESTA RADNA SKUPINA

Animator: Vlatko Badurina. Stručnjak: Dr. Marijan Valković. Zapisničar: o. Rafael Luburić. Sudionika 20.

U skupnom radu raspravljalo se o pitanjima koja su nastajala na temelju održanih predavanja.

1. Analiziralo se pojam savjesti nastojeći uočiti u čemu je značajka personalističkog i integralnog poimanja savjesti u kršćanskoj perspektivi.

2. Raspravljalo se o utjecajima okoline na savjest. Ujedno se vodilo računa, kako je utjecaj okoline različit u različitim razdobljima čovjekova razvoja, bilo gledajući pojedinca bilo gledajući razvoj čovječanstva. U analizi tih razvojnih faza spomenuta je tzv. kognitivno-razvojno-psihološka škola (Piaget i Kohlber). Njihovo istraživanje razvoja moralnosti korisno je da bi se moglo protumačiti rast čovjekove moralnosti. Raspravljali smo o heteronomnom, socionomnom i autonomnom obliku moralnosti.

3. Mnogo se raspravljalo o kriznim situacijama u odnosima savjest i autoritet. Bilo je naglašeno kako se takvi konflikti mogu riješiti u znaku ljubavi i umiranja zajedno s Kristom.

4. Trudili su se da shvate odnos čovjekove autonomije i njezine ukorištenosti u Bogu.

5. Raspravljali su o kriterijima — kako imati »conscientiam rectam« u djelovanju. Istaknuta je subsidijarna funkcija izvanjskih autoriteta i formuliranih propisa s obzirom na djelovanje savjesti.

6. O odnosu savjesti prema situacijama i znakovima vremena istaknuta je nužnost trajne dinamičnosti i otvorenosti.

Grupa većinom smatra da je tematika Tjedna i rad u grupi bio veoma koristan i da se primjećuju pomaci u gledanju na savjest i moralnost uopće. Primijetili su da predavanja nisu dovoljno prilagođena slušateljstvu.

SEDMA RADNA SKUPINA

Animator: Zlatko Golubić. Stručnjak: Dr. Marko Oršolić. Sudionika oko 20.

Grupa se u biti držala smjernica koje su davané u predavanjima. Raspravljjanje je bilo konkretno a temeljilo se na predavanjima. Bilo je mnogo praktičnih refleksija.

Govorilo se o ispravnosti savjesti i o mjerilu te ispravnosti. Mjerilo ispravnosti savjesti jest Isus Krist. Grupa naglašava potrebu sprečavanja i izbjegavanja svake manipulacije savjesti i osobe, pogotovu upozorava da se ne bi takvi ekscesi smatrali krepostima i vršili u ime vjere s kojom nemaju ništa zajedničko, jer manipuliranje isključuje Krista kao normu, a na njegovo mjesto stavlja samog manipulantá.

Grupa je posebno govorila o odgoju savjesti. Smatra da je potrebno stručno predavanje o toj problematici. Zgodno je bilo što je na kraju Tjedna pokazano kako na savjest gledaju književnici a ne samo teolozi. Veoma je pohvalno što je uz teologe u problematici sudjelovao i jedan svjetovnjak gledajući na praksu s čisto psihološkog i praktičnog gledišta.

Iz predavanja grupa je uočila kao osnovnu problematiku odnos savjesti i konformizma. Savjest pojedinca nije ni u kom slučaju isto što i volja drugoga makar on bio i poglavar. Poglavar ni u kom slučaju ne bi smio manipulirati u ime svojeg položaja sa savjestima onih kojima on zapravo treba služiti.

Grupa je razgraničila pojam autoriteta na stečeni i na primljeni autoritet te se suglasila da je primljeni autoritet vlast a stečeni autoritet je prihvaćanje od strane zajednice radi samog služenja zajednici. Grupa smatra da je u formiranju savjesti svaki pojedinac dužan da svoju savjest oblikuje imajući u vidu Sveto pismo i samog Isusa Krista i, daka-ko, smjernice autoriteta u Crkvi. Grupa je nadalje istakla opasnost konformizma savjesti u težnji sa samoobranom ili drugim riječima ne smije se dopustiti drijemanje naših savjesti kao pripadnika crkvenoj zajednici.

Sudionici su naglasili da svećenik po savjesti ne smije ostati indiferentan prema zlu koje vidi u bilo kojoj sredini.

Temelj na kojem se mora razvijati odgovornost savjesti kao i sam odgoj savjesti jest evanđeoska ljubav i istina, a to je bitno utjelovljena ljubav. Jedino je na tome moguće uspostaviti dijalog u smislu potpunog poštivanja i prihvaćanja druge osobe. Upravo to, prihvaćanje osobe, uvjetuje stvaranje pozitivnog javnog mnijenja. U tom smislu u Crkvi ima veliku ulogu crkveni tisak bilo onaj mjesni bilo onaj općecrkveni. Tisak ne smije biti samo informativan nego i formativan.

Zaključak je grupe bio da suočeni s konkretnom situacijom Crkve u našem društvu nužno moramo preispitati svoje djelovanje i način djelovanja. Treba naime ispitati da li je naše djelovanje u skladu s evanđeljem i s interesima spasenja ljudi.

Grupa moli Biskupsku konferenciju kao najodgovornije tijelo u našoj Crkvi da bi prijedloge ovog svećeničkog Tjedna uzela doista u razmatranje kao izraz ljubavi svećenika i izraz njihove suodgovornosti u istoj Crkvi.

OSMA RADNA SKUPINA

Animator: Mr Tadej Vojnović i Andrija Vrane. Zapisničar: Josu Lučeta Sudionika oko 18 članova.

Najprije je iznesena panorama tema koje su zanimale grupu: formacija savjesti, savjest i poslušnost, savjest grupe i savjest pojedinaca, autentični moral — autentična čovječnost itd. Grupa se koncentrirala s jedne strane na temu savjest u odnosu na konkretnu crkvenost (posebice na autoritet, le-

gislativu i druge norme) kao i na konkretnu zajednicu kojoj predsjedava prezbiter.

S time u vezi nastao je razgovor o poimanju savjesti. Zaključili smo da je svaka savjest u Crkvi usmjerena na Krista, i dosljedno tomu trebala bi biti odgovorna i vođena ljubavlju. Oko toga nastali su problemi: odnos savjesti prema autoritetu u Crkvi u koliko je on povezan s Kristovim autoritetom. Bilo je govora i o odnosu savjesti prezbitera prema zajednici. U razgovoru se pokazala otvorenost, povjerenje, smionost, iskrenost i tjeskoba.

Na kraju se grupa osvrnula na stečena iskustva na ovom Tjednu. Većina je potvrđena i ojačana u osobnim razmišljanjima, mnogi osjećaju neko oslobođenje, ali ima i tjeskobe. Uočili smo važnost odgovorne savjesti koja treba uvijek biti vođena ljubavlju.

Redigirao
Dr. Adalbert REBIĆ

PLENARNA DISKUZIJA

Na plenarnoj diskusiji prisustvovalo je oko 400 sudionika među kojima i nadbiskup Dr. Franjo Kuharić, nadbiskup Dr. Frane Franić, biskupi Ćiril Kos, Dr. Karmelo Zazinović i Celestin Bezmalinović. Oko »okruglog stola« bili su predavači i referenti Tjedna. Diskusiju je vodio dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić.

Norma moralnosti u marksizmu

Prvo je pitanje postavio o. Ferdo Vlašić (franjevac, župnik u Duvnu) Marku Oršoliću: Što je norma moralnosti u marksizmu?

Dr. Marko Oršolić: Marksistički intelektualci i oni koji pišu o etici u cjelini tvrde da čovjek ima savjest. Marksisti dozvoljavaju mogućnost da se čovjek opredijeli za dobro ili za zlo. No što se tiče nadgradnje toga u čovjeku, u savjesti, treba imati na umu da marksisti kažu da treba sve osnovne kršćanske vrednote uzeti i prihvatiti. Ako marksisti kritiziraju sam sadržaj savjesti, onda oni napadaju zapravo kršćanstvo koje na socijalnom planu nije ništa poduzelo za radnike (tako Marks). O samoj pak normi moralnosti oni nisu ništa pisali. Za njih je u krajnjoj liniji norma moralnosti dobro i zlo. A što je dobro, odnosno što je zlo, može se govoriti u svjetlu pravo shvaćene filozofije o čovjeku (što je čovjek). Oni ne priznaju neku normu moralnosti kao takvu, u apstrakciji.

Vinko Šesnić, dominikanac: Drago mi je što se i o marksizmu nešto reklo. Ali to je većma kratko. Da li bi bilo moguće posvetiti jedan Tjedan marksizmu i njegovu odnosu prema kršćanstvu? Mi moramo više znati o marksizmu nego što znamo.

Predsjedavatelj Dr. Tomislav Šagi-Bunić: Uzet ćemo vaše želje u obzir. Proveli smo anketu, i ondje ima takvih prijedloga.

Blago Karačić, franjevac iz Duvna: Neka nam prof. Oršolić nešto kaže o problemu savjesti u komunizmu.

Dr. M. Oršolić: Naši komunisti nisu taj problem postavljali.

Josip Mrkonjić, dominikanac iz Dubrovnika: Nije li velika razlika u savjesti marksista u praksi? Drugo, Crkva se mora brinuti i za one koji su izvan »tora«, izvan »zida«. Treće, postavljam pitanje: U nas je došlo do susreta i do dijaloga između kršćana i marksista. Zašto je taj dijalog prekinut? Gdje se sada nalazimo? Čemu se u tom pogledu nadamo?

Dr. M. Oršolić: Naravno da ima razlike između deklaracije i prakse. No svakako barem u teoriji i oni naglašavaju čovjeka kao pojedinca. Što se tiče dijaloga on ne može biti samo stvar intelektualaca. To mora biti praktično življenje kršćana. Kršćani bi više morali živjeti svoju crkvenost, svoje evanđelje i tako svjedočiti pred marksistima. To vrijedi ne samo za nas nego i za cijelu Evropu.

Zvonko C a k t a š, župnik iz Šumeća, postavlja pitanje Bajsiću: Što je kriterij odnosno mjerilo Marksove ili marksističke etike? Treba bazirati na djelima Marksa, i to mladoga Marksa. Marks doduše o tome ne govori izričito, ali se o tome može mnogo zaključiti na temelju njegovih djela. Tko je na vrhu etičkih vrednota prema Marksu? Čovjek. Heidegger je rekao: Kako tko definira čovjeka takav će mu biti humanizam. Taj čovjek je prema Marksu u razvitku, u rastu, ima u sebi neke mogućnosti koje treba ostvariti. Čovjek ima samosvijest. Možda je to savjest. Savjest je čovjekova humanitas. Ako je čovjek otuđen (= grešan), nije slobodan. Koliko čovjek raste u svojoj humanosti, raste u svojoj savjesti. Koliko čovjek ne ostvaruje svoju humanitas, toliko ide prema zlu.

Predsjedavatelj Dr. Š a g i - B u n i ć: Moram primijetiti da je Oršolić imao određenu temu: o marksizmu, a ne o Marksu.

Dr. Vjekoslav B a j s i ć: Marksizam je širok pojam. Vi govorite o mladom Marksu. Ne vidim u čemu je važnost toga. Ono što je veoma važno jest to da postoji zajedničko ponašanje a ne samo mišljenje o zajedničkom ponašanju.

Dr. Bonaventura D u d a: U tom pogledu trebali bismo proučiti saborsku konstituciju D e i V e r b u m u kojoj piše da Bog vodi opću brigu za cijeli ljudski rod i za svakog pojedinog čovjeka. Biblija je uglavnom usredotočena na to da oblikuje savjest onih koji vjeruju. A kako Bog postupa s drugim ljudima, u Bibliji imamo samo neke podatke. Spiritus Domini replet orbem terrarum!

Marijan P a v l e n i ć, pomoćni duhovnik u Bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu: Nešto o problemu ateizma. Ateizam se kod nas smatra kao jedini znanstveni pogled na svijet. Vjera je privatna stvar. Nama nije dozvoljeno javno u ime Isusovo govoriti. Vjernici još više osjećaju taj problem.

Dr. Bonaventura D u d a: Kršćani se prema svim crkvenim i papinskim smjericama moraju boriti za javnu govornicu u društvu. No znajmo da se prvi kršćani — prije svega Isusovi učenici — s hrabrošću i smjelošću propovijedali bez javne govornice. Ali znali su svoju dužnost svjedočenja ostvarivati i u skućenijim prilikama nego su naše.

Dr. Marko O r š o l i ć: Kršćanstvo se nije širilo preko zvučnika nego proživjelom vjerom što osobito važi za prve kršćane.

Dr. Vjekoslav B a j s i ć: Čovjek mnogo jače govori djelima nego deklaracijama. Mi stalno govorimo o nekim pravima a ne iskorištavamo mogućnosti koje imamo!

Savjest i autoritet

Ivan B u i ć, svećenik s Krka: Nije mi jasno iz referata Dr. Marina Srakića što je to bitno htio u svome referatu reći kad je govorio o savjesti i o autoritetu. Što raditi u konfliktnim situacijama? Da li da ja radim po savjesti ili po autoritetu?

Dr. Marin S r a k i ć: Na pitanje što i kako raditi kad dođe do konfliktnih situacija, moram odgovoriti da je posljednja norma mojeg djelovanja moja savjest. Ali moja savjest nije vrhovna norma, nego vrhovna norma je zakon Božje ljubavi. Autoritet mora biti tumač i provodič te vrhovne norme djelovanja. Ako ipak dođe do neizbježive napetosti između savjesti i autoriteta, onda treba slijediti svoju savjest!

Dr. Vjekoslav B a j s i ć: Htio bih naglasiti da čovjek uopće mora raditi po svojoj savjesti. U konfliktnim situacijama je to teško. No situaciju treba analizirati.

Mons. Franjo K u h a r i ć, nadbiskup zagrebački i metropolita hrvatski: Budući da je bilo postavljeno pitanje biskupima, želim reći nekoliko misli o temi odnosa autoriteta i savjesti.

Dr. Bajsčić je dobro rekao da treba analizirati situaciju te savjesti i nove elemente koje može unijeti autoritet u tu savjest. Ako se nademo na tlu dobra i ako se susretnemo na terenu istine, mislim da nikada neće biti bezizlaznih situacija da se uskladi autoritet i osobna savjest. Ali onda moramo pristupiti ozbiljno i odgovorno analizi i situacije i savjesti i razloga autoriteta.

Osim toga, kad se govori o autoritetu u Crkvi, onda se obično misli u krajnjoj liniji ili na biskupa ili na Petrovog nasljednika, na Papu, a zaboravlja se možda u tom razmišljanju da i biskup i Papa mogu reći sa satnikom u Kafarnaumu: »Ta i ja sam čovjek pod vlašću!« (Mt 8,9). A to je osjećao i sam Pavao kad je napisao Solunjanima da se treba svidjeti Bogu, pa makar se ne svidio ljudima (usp. 1 Sol 2,4). To znači da je i savjest autoriteta odgovorna savjest; da je odgovorna za dobro cijele zajednice; da je odgovorna Bogu u svijesti da je prenosnik dara Božjega cijeloj zajednici. Stoga je i ta savjest vezana vrhovnom normom i vrhovnim autoritetom, a to je konačno Bog. Ako se susretnemo u Bogu, ako se susretnemo u Isusu Kristu, onda će se uvijek naći rješenje, izlaz i pomirenje u konfliktnoj situaciji.

Autoritet je obavezan pred Bogom pristupiti čovjeku, s kojim je povezan funkcijom autoriteta, odgovorno, s poštovanjem i s ljubavlju; mora biti pravedan; ne smije čovjeka osuditi a da ga ne sasluša; mora dopustiti da se izjasni i da se doreče.

Ali i sugovornik je pozvan da sasluša onoga koji autoritet predstavlja, da se pokuša uživjeti u njegove razloge i da ima u vidu zajedničko dobro, opće dobro. Član zajednice može subjektivno misliti da je nešto dobro. Autoritet može imati više komponenata i elemenata da prosudi da li je to dobro u vidu općeg dobra.

Tako svi moramo tražiti izlaz; svi moramo tražiti volju Božju. I ako se susretnemo u toj spoznaji, neće biti neispravljivih situacija ni nepomirljivih sukoba.

Dakako, može se dogoditi da se susretnemo s tvrdoglavošću, sa zaslijepjenošću, možda čak i s brodolomom vjere (1 Tim 1,29). Konflikt autoriteta i takve savjesti u tom slučaju može biti neizbježiv. Kao biskup po svojoj savjesti ne mogu dopustiti da netko uči u ime Crkve nešto što je u sukobu s vjerom Crkve. Vjera Crkve je zajednička baština, biskup i Papa nisu joj autori. Oni moraju osluškiivati u Duhu tradiciju Crkve i njezino vjerovanje. Ako se netko svojim osobnim mišljenjem izričito suprotstavlja toj zajedničkoj baštini, onda je to protiv zajedničkog dobra. Ako bi autoritet bio prema tome ravnodušan, on bi zapravo bio ravnodušan prema volji Božjoj; on bi zatajio i svoju vlastitu savjest, jer ga savjest obvezuje i prema Bogu i prema Crkvi. Kakogod bi se netko pozivao na svoju savjest u obrani neke nauke koja je izričito protiv vjere Crkve, onda bismo mu morali reći u ime savjesti odgovorne i Bogu i Crkvi: to ti ne možemo dopustiti. Spomenimo jedan konkretan primjer. U francuskoj reviji ESPRIT ET VIE pročitao sam osvrt na mišljenje jednog poznatog francuskog svećenika koji zastupa mišljenje da je prekid trudnoće dopustiv. Kad bih bio njegov biskup, jasno i glasno bih mu rekao: ti to ne možeš naučavati, jer je to mišljenje u očitom sukobu s vjerom Crkve i s temeljnim načelima o zaštiti ljudskog života, o dostojanstvu ljudske osobe. Makar ona još nije rođena, ona je živa i nevina i ima pravo na život. Morao bih mu reći: ti ne možeš ostati u funkciji učitelja u ime Crkve, ako učiš nešto što je izričito protiv vjere Crkve. Druga je stvar ako se radi o slobodnom istraživanju, odnosno o teološkom produbljivanju, ulazeći u istine koje se ne ničeju nego se produbljuju otkrivanjem možda novih sadržaja. Ali gdje se netko izričito postavi protiv opće viere Crkve, koju ona nosi kao Božju baštinu i kao Božji dar, tu je autoritet dužan nastupiti i sankcijama.

Možda bi bilo dobro da se u ovim razmišljanjima o savjesti govorilo i o sankciji savjesti. Ako nema nikakve sankcije, onda se ne može spriječiti zlo; ne može se zlo zaustaviti; znači da mu se mora dati puna sloboda. Nije li Bog i Bog sankcije? Tu dolazi onda i pitanje vječne sankcije. Ako se zaniječe uopće sankcija, i vječna sankcija, da li se onda može govoriti o utemeljenoj savjesti? Nismo li se u našem vijeku susreli s pojavama ljudskih monstuma u kojima

sigurno nije bilo savjesti. I njihovu savjest možemo mirne duše nazvati anti-savjest.

Ako se vršilac autoriteta u zajednici ; član zajednice nađu na tlu iste vjere, na tlu istine i dobra, oni će u konfliktnoj situaciji sigurno s ljubavlju naći izlaz na čistinu ; imajući u vidu opće dobro.

Martin Planinić, župnik u Kongori, franjevac: Jednako je ubojica autoriteta onaj koji autoritet prenaglašava kao i onaj koji ga potpuno nijeće. Autoritet u Crkvi postoji i treba ga poštivati. No ovdje se postavlja pitanje da li autoritet iskače iz svojih granica ili ostaje u svojim granicama. Ako autoritet iskače iz svojih granica, onda je dužnost svakog kršćanina kazati autoritetu da nema pravo (kao što je Pavao ukorio Petra). Jasno je da postoji Papin primat, ali ne smijemo zaboraviti da je Isus istome Petru rekao: »Odlazi od mene, sotonu! Tvoje misli nisu Božje misli!« Ako nastupi između autoriteta i podložnika napetost, tada treba postaviti pitanje: da li u tom konfliktu onaj koji prosvjeduje pomaže autoritetu da nađe Božju misao, da se oslobodi ljudske misli ili taj koji je u konfliktu zbilja nijeće autoritet.

Mons. Franjo Kuharić: Podanik ima pravo pomoći autoritetu da se vrati Božjim mislima, ali ; podanik mora sebe pitati da li je i on u Božjim mislima ili samo ljudskim.

Ivo Peran, franjevac: Srž svega je ovdje savjest. Dr. Turčinović je održao jednu homiliju kojoj je bio cilj obraćenje. Dr. Benvin je u svom referatu spomenuo koji bi svetac bio tako drzak da bi rekao da je postigao savršenost. Treba živjeti s Bogom. Premalo ima ljubavi. Za Ivana XXIII netko je rekao da je umro kao pravi kršćanin. On je svemu pristupao kao vjernik.

Dr. Marijan Valković: U čvorištu problematike savjesti i autoriteta je izazov savjesti i autoriteta. Taj sukob treba prevladati. Smisao ovog Tjedna je važnost savjesti kao moralnog kriterija za čovjeka. Savjest je svakako vezana za objektivni zakon. Ali mi nismo često na čistu s objektivnim zakonom. Savjest (conscientia recta), moramo znati, i onda kad je erronae, jest moralna vrednota, i ja se je moram držati. Treba se dakako pitati da li je moja savjest doista autentična, to jest da li ona izražava moj pravi ja. To treba iskreno coram Deo ispitivati. Apsolutno, stopostotno nitko u to ne može biti siguran. A mi ipak imamo jednu moralnu sigurnost. Ljudski autoritet treba gledati kao pomoć našoj savjesti, da naša savjest dođe do sigurnosti. Savjest je svetište čovjeka. Zakon se nikako ne može postaviti al pari sa savješću. Ljudski je autoritet ograničen. To je ljudsko iskustvo koje svakako treba vrednovati. Ali kad dođe u sukob autoritet sa savješću, moram ispitati svoju savjest i onda odlučiti. Autoritet trebamo poštivati; imati u vidu da mi on želi pomoći. A za to treba ljubavi. Treba se znati odreći svoje volje i onaj koji ima autoritet ; onaj koji je autoritetu podređen. Treba znati nositi križ.

Predsjedavatelj Dr. Šagi-Bunić: Čini mi se da se diskusija ovdje kreće oko jedne bitne teme. Autoritet u Crkvi, i općenito u društvu, ima prvenstveno brigu nad društvom. Savjest je privatna sfera čovjekova. Ako se biskup ima brinuti kako se u zajednici imaju dešavati stvari, onda će ono što će netko privatno raditi morati sam odlučiti po svojoj savjesti. Onaj je dužan brigu voditi za zajednicu, a druga je stvar što će on u svojoj savjesti misliti. Ako ovaj propovijeda nekakvu vjeru, onda nastupa kao autoritet ; iskorištava autoritet. Stvari kako vidite nisu jednostavne.

Dr. Vjekoslav Bajsić: Ja bih dodao još jedan elemenat. Čini mi se da se polazi samo od toga da se čovjeku, ako radi po savjesti, ne može ništa dogoditi. A to nije istina. Čovjek rađeci po svojoj savjesti može i nastradati. Isus Krist je radio po svojoj savjesti i umro je na drvetu križa. Nemojte misliti da je savjest nešto komotno. Savjest je veoma teška stvar s veoma teškim posljedicama.

Dr. Šimun Šipić: Bog od svakog od nas ne traži samo učiniti nešto kao pojedinac nego od nas traži i to da nešto učinimo kao zajednica. Mislim da se u pitanju savjesti naglasak ne smije staviti samo na svoje osobno nego i na ono što Bog od mene traži kao člana jedne zajednice.

Bono Šagi, provincijal kapucina, Varaždin: Ovdje je u diskusiji o savjesti manjkala jedna riječ koja je veoma važna, a to je poslušnost. Riječ je i o formiranju savjesti. Konflikti autoriteta i savjesti događaju se zato jer nemamo krepost poslušnosti. Dakako poslušnost ne može zamijeniti savjest. Zato mora poslušnost biti suodgovorna. Poslušnost nikad ne smije isključiti svoju savjest. Poslušnost mora biti odgovorna. Mora postojati dijalog. Zato se ne smije samo pisati dekrete, nego treba se međusobno sporazumjeti. O tome postoji izvrstan napis kardinala Garrone u izdanju Kršćanske sadašnjosti.

Sakrament pokore

Jakov Novak, grkokatolički svećenik, župnik u Sošicama: Nešto u svezi sakramenta pokore. Dolazi mi osobito u korizmi mnogo vjernika. Postavljam pitanje crkvenom episkopatu: Može li se dati zajedničko odrješenje? I, drugo, da li svećenik po svojoj savjesti može tražiti godišnji odmor?

Mons. Franjo Kuharić: Kod nas nema ni jedan svećenik toliko vjernika za ispovijed, da ne bi mogao obavljati individualnu ispovijed. Korizmene ispovijedi ne treba obaviti u jednom danu. Kod nas nema slučaja da bi netko dugo ostao bez odrješenja, jer ne može doći do svećenika (kako se kaže u dekretu). A što se tiče godišnjeg odmora: ne samo da svećenik može tražiti godišnji odmor nego ima i dužnost uzeti si godišnji odmor.

Dr. Tomislav Šagi-Bunić: U dekretu je rečeno da jedanput na godinu treba ići na individualnu ispovijed pa ma kako biskupi dozvolili zajedničko odrješenje. Jedanput, valjda u korizmi.

Odnos svećenika i vjernika

Ljubomir Čavlek, katolik lajik iz Krapinskih Toplica govorio je o odnosu svećenika i lajika i o poteškoćama koje u tom odnosu nastaju. Upozorio je sudionike da je o tome napisao jedan prikaz pod naslovom »Odnos između svećenika i vjernika« (izdanje Kršćanske sadašnjosti, Zagreb 1975, Svjedočenja br. 101).

Savjest i Duh Sveti

Gordan Propadalo, franjevac iz Samobora: Dr. Benčin je u svome referatu pokazao kako je Duh Sveti pedagog. Mene čudi kako je Duh Sveti loš pedagog kad neke odgaja s rogom, a druge bez rogova i da ljudi neprestano dolaze u sukobe. Uzmite slučaj nadbiskupa Lefebvrea u Francuskoj odnosno Švicarskoj. Teško ćete vi dokazati biskupu da njega ne vodi Duh Sveti kao što ćete teško dokazati jednom redovniku da ga ne vodi Duh Sveti kad dolazi u sukob sa svojim poglavarima. Da li postoje neka opća načela po kojima Duh Sveti nas sve zajednički vodi tako da sačuvamo jedinstvo i zajedništvo akcije. Mislim da se gospodin Benčin nije dotakao tog pitanja nego je samo naglasio kako nas Duh Sveti jako odgaja.

Dr. Anton Benčin: Koliko je Duh Sveti dobar ili loš odgojitelj to ćemo mi vidjeti na Dan Gospodnji kad dođe Gospodin i kad bude razotkriveno sve što je tajno u srcima ljudskim. Mislim da je to temeljna postavka: Duh Sveti u odgajanju slobodnih ljudi služi se finoćom i pažnjom, jer on želi da čovjek bude subjekt, svjestan i slobodan. Kad je Bog došao među ljude u ljudskom liku, on je radije pristao na to da bude ubijen nego da ubija. Već je stari Platon govorio da bi čovjek koji bi se zalagao za pravednost svršio na križu (400 godina prije Krista!). Kako će se svatko od nas prema Duhu Svetome posta-

viti, to je doista tajna njegove savjesti. Mislim da se o Duhu Svetome može puno reći. Činjenica je da se problem savjesti ne može riješiti bez pneumatologije.

Dr. Bonaventura D u d a: Ja bih jako volio da tema slijedećeg Tjedna bude Duh Sveti. Očito pneumatologija je jedan od traktata koje je inicirao Drugi vatikanski sabor. Moram reći da se u svojoj teologiji nisam nikada suočio s 1 Kor 12. do 14. A te su glave najljepši primjer kako Duh Sveti djeluje. Ja vjerujem u onoga Boga kojega mi je Duh Sveti objavio. Prema tomu ja Boga ne stvaram iz svoje koncepcije, nego pokušavam vidjeti kako je on, objavljeni djelovao. Najljepši je primjer baš to da je najprije stvorio u Crkvi situaciju, a onda su se ljudi uznemirili i pokušali tu situaciju analizirati i riješiti problem. Tako je bilo s jeruzalemskom zajednicom u Dj. 6 i poslije s antiohijskom zajednicom. Ona je u sebi imala probleme. Vidjela je da ih ne može riješiti pa je poslala delegaciju u Jeruzalem. A kad je Petar vidio da on to sam ne može riješiti, onda je sazvaio Sabor. I istom nakon žustre raspre, došlo je do kompromisa između njega, Jakova i Pavla. Poslije toga su poslali delegaciju u Antiohiju s uputama. A u svemu je tome djelovao Duh Sveti. Dakle Duh Sveti je prije svega onaj koji potakne stvari, a onda otvori ljude da se angažiraju. Duh Sveti može djelovati iznenađa, ali najčešće, ne bez ljudskih strpljivosti, suodgovornosti jednih i drugih, pa čak i »na rate«.

Dr. Anton B e n v i n: Kakvu ćemo ocjenu dati Duhu Svetomu kao odgojitelju? Možda je dobro postaviti pitanje kriterija ocjena. Na primjer u slučaju farizeja i carinika u hramu. Čovjek bi bio sklon dati prije mnogo bolju ocjenu farizeju a vrlo lošu cariniku. A Kristova je ocjena sasvim drugačija. Čini mi se da je često ocjena Duha Svetoga sasvim drugačija od naše.

Dr. Jerko F u ć a k: Sabor u Jeruzalemu je naglasio da kršćanin nije isto što i Židov, da kršćanstvo nije sekta Židova. A to znači da ga ne vodi Zakon nego Duh. Zakon nameće čovjeku nešto od izvana, prisiljava ga, a Duh je onaj koji ga iznutra nadahnjuje. Pavao je mučen i umro za misao da je kršćanin onaj kojega vodi Duh Sveti, a ne onaj kojega prisiljava Zakon.

Stanko V a s i l j, franjevac: Nije ovdje riječ o tome da Duh Sveti nije dobar odgojitelj. Dr. Benvin je rekao da odgoj savjesti znači odgajanje za slušanje Duha Svetoga. To je lijepo reći. Samo bi bilo dobro da se to konkretiziralo: kako odgajati da netko uvažuje Duha Svetoga?

Dr. Mato Z o v k i ć: Kad se na primjer ispovijeda neki prosvjetni radnik da ne ide redovno u crkvu, iz poznatih razloga, onda neki svećenik kaže »moraš ići«, inače to nije Duh, a drugi kaže »razumijem te, imaš savjest, radi kako znaš po svojoj savjesti«. Postoji mogućnost dobrog utjecaja na savjest i na odgajanje savjesti, ali postoji i mogućnost teroriziranja savjesti. U našim katoličkim ustanovama postoji duhovno vodstvo. Postavljam pitanje Dr. Valkoviću: Što kažu naši moralisti o duhovnom vodstvu kao dobroj ili lošoj stvari i prof. Dr. Dudi koji je imao predavanje o Pavlovoj nauci o savjesti što on na to kaže.

Dr. Marijan V a l k o v i ć: Duhovno vodstvo je općenito dobro. Glavni faktor u duhovnom vodstvu je Duh Sveti. Time ne isključujemo funkciju ljudi. Crkva ima svoje iskustvo, ima živote svetaca, druge primjere. Duhovno vodstvo je ljudska ustanova, ali djeluje kroz stoljeća učinkovito. To nose ljudi u svojim krhkim posudama. Duhovno vodstvo nije ono koje vuče odgajnika; ono je u funkciji savjesti i odgoja i rasta. Sa svim relativnostima, sa svim ograničenostima, ono ipak doprinosi odgoju savjesti. Duhovni vođa mora biti veoma delikatna da ne gasi Duha Svetoga u pojedincima, da ne nameće svoje kalupe, da poštuje stanovite mogućnosti i razlike u okviru onog što Crkva traži. On ne

smije projicirati sebe, ne smije vladati nad drugima. On je u službi savjesti i Duha Svetoga. A dok smo na zemlji, uvijek smo još u rastu.

Dr. Bonventura D u d a: O duhovnom vodstvu napisao je dragocjen članak p. Ivan K o z e l j koji govori o »posavješćenju duhovnih vođa« (Obnovljeni Život, 1972, br. 1). On smatra da je učinjeno mnogo pogrešaka u duhovnom vodstvu zato što je u duhovno vodstvo prodirao stanoviti paternalizam. Duhovni vođe bi trebali studirati duhovno vodstvo. Važno je u duhovnom vodstvu osobno opredjeljenje. Bolje ga je nazivati, kako me nekad učio Platon Plasajec, duhovno učiteljstvo nego duhovno v o d s t v o . Duhovno vodstvo je u službi čovjeka; pomaže mu tražiti da ne mora sam tražiti u svom razvoju. Ali svatko u svojoj formaciji mora ostati samoodgovoran. U tom je kontekstu primjer Svete Terezije Male vrlo značajan. Ona je skoro sasvim stradala od kriva duhovnog vodstva, dok nije našla drugoga.

Dr. Veljko V a l j a n: Duhovno vodstvo spada u ascetiku. Duhovni vođa mora usmjeravati dobre čine i mora znati da Bog usađuje u čovjeka dobro. Duhovnost i moralnost se u tome razlikuju; duhovnost mora ići korak dalje.

Predsjedavatelj Dr. Tomislav Š a g i - B u n i ć: Oni koji legalistički odgajaju svoje odgajanike i ne vjeruju suvremenim teolozima neka pročitaju Noldina, to sve ima već i kod njega.

Dr. Vjekoslav B a j s i ć: Nije toliko problem duhovnog vodstva nego duhovnih vođa. Pod duhovnim vodstvom misli svatko na ono iskustvo koje o tome ima. Vidim da tok razgovora ide u konkretizaciju. Imamo neke poteškoće pa ih prenosimo u opće principe. Na taj smo način neke poteškoće shvatili, ali konkretno nismo ni jednu riješili.

Pismeno je p i t a n j e: Prvo, koji je odnos vodstva Duha Svetoga «direktnog» i vodstva Duha Svetoga po autoritetu, dakle »indirektnog»? Drugo, ako dođe do konfliktne situacije, da li je svećenik kao službenik Crkve dužan poslušati Duha koji govori kroz hijerarhiju?

Dr. Šimun Š i p i ć: Mislim da je o ovom drugom pitanju već dovoljno u raspravi rečeno. Što se tiče prvog pitanja, o odnosu »direktnog» i »indirektnog» vodstva Duha Svetoga, to je zapravo pitanje savjesti u dvjema kategorijama. Duh je isti, samo mi nismo isti. A Duh se ne nameće silom. To je osnovni princip djelovanja Duha Svetoga. Duh Sveti traži sudjelovanje svakog pojedinca. Postoji mogućnost da čovjek postane pokvareni instrument Duha Svetoga, i na jednoj i na drugoj strani. Opasno se staviti u poziciju ili—ili. U konfliktnim situacijama treba tražiti gdje je Duh Sveti. Treba biti otvoren. Osluškiivati. Vježbati ljubav. Pavao je poručivao svojim vjernicima: Radije pretrpite nepravdu nego da se parničite!

Dr. Bonaventura D u d a kao odgovor na to pitanje pročitao je jedan odlomak iz biskupske poslanice »Trinaest stoljeća kršćanstva među Hrvatima« (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976, str. 25 gore, br. 17):

»Budući da je Duh Sveti dan prvenstveno Crkvi kao zajednici, i budući da je on u našim srcima kao Onaj koji nas potiče u jedinstvo i složenost s cijelom Kristovom uređenom zajednicom, a nije nikome dan kao neko privatno vlasništvo da se odjeljuje od drugih, osobito preporučujemo da se u našim obiteljima, kao u 'malim domaćim crkvama', Biblija često čita skupno, i da se o pročitanoj razmišlja zajednički, jer će se na taj način bolje i sigurnije napredovati u spoznanju i mudrosti: uspoređivanje onoga što Duh Božji govori preko svoga teksta pojedincima obogaćuje i produbljuje spoznaju svih, a na taj se način lakše ispravlja ono što može netko krivo shvatiti uzdajući se u samo svoje ljudsko znanje, a misleći da mu to govori Duh Sveti.«

Fabijan Rajić, koncentruhač: Više se zla može učiniti u borbi protiv grijeha, u borbi za istinu mogu se učiniti velike neistine, u borbi za pravdu mogu se učiniti velike nepravde, isto tako i u borbi za čistu savjest mogu se učiniti nesavjesnosti. To je uskličnik svakome od nas. Da toga ne bude treba hrabrosti, slobode i ljubavi!

Predsjedavatelj i voditelj plenarne diskusije dekan Dr. Tomislav Šagić - B u n i ć nakon toga je zaključnim govorom (vidi drugdje) zatvorio rad Tjedna.

Dr. Adalbert REBIĆ